

בהוצאת האגודה לקידום תרבות התיאטרון לילדים ולנוער ליד משרד החינוך

ירדנה הדס

טומי תם

מאת: א. האריס

לפנינו מחזה, המיועד לילדים העומדים, כקוראים וכצרכני ספרות, בשלהי „גיל האגדה“ ובראשית „עידן הרובינזונאדה“ שלהם, (לאמור: בני 6 עד 10). קביעה זו מסתמכת על נתוניה המגוונים מאוד של היצירה, והם:

א. הנוף והפרסונאג' — אופייניים לאגדת הילדים האירופאית (חברה ימי-ביניימית, חצר-מלכות, נווד תמים ורבי-השפעה, נסיכה מפונקת, וכיו"ב).

ב. הבעייה המרכזית — הרודנות ושלילת חופש הפרט — מעוצבת באמצעות סממנים פלאיים (החוטם, מחליף-הצבעים של המלכה, מכתב לנתינים את כל אורחות חייהם).

ג. הדמות השלילית הראשית — המלכה הרעה — שייכת לסדרת המלכות-המכשפות והאמהות החורגות, הלומדות לקה מר וקשה בסופה של כל אגדה.

ד. הגיבור המושיע — לעומת כל אלה, שהם סממני אגדה טיפוסיים — אינו אלא נער בודד, תמים ורעב, הנקלע לתוך מובלעת-קיום סגורה ומסוגרת מבחינה תחוקתית וחברתית („הוד רוממותה המלכה לא אוהבת זרים“, „ולכן גם אנחנו חייבים לא לאהוב זרים“). סיטואציה זו היא אופיינית לרובינזונאדה.

ה. הרעיונות המרכזים — (מלחמת הפרט על חרותו; הגיחוך המר שברודנות; אהבת-אם כמפתח אנושי רב-עוצמה; היופי שבחזרה בתשובה) שייכים למכלול הנושאים, הנלמדים בבית הספר במרוצת ארבע השנים הראשונות (מהם; בין אדם לחברו במשפחה, מעולם האגדה, חירות).

נמצא אפוא, שהמורה, המבקרת עם כיתתה בהצגת התיאטרון „טומי תם“, מעניקה להם — בד בד עם החדש והמסעיר שבמחזה — גם תחושת פגישה עם דברים קרובים להם, השייכים למכלול עולמם. רצוי, כדי להעמיק תחושה זו, להקדים שיחת הבהרה בכיתה לפגישה עם „טומי תם“.

עלילת המחזה מתרחשת בממלכה אחת שמלכה רעה ועריצה שולטת בה. המלכה, ורק היא, קובעת מתי בוקר ומתי ערב, מתי לדבר ומתי לשתוק, מה ללבוש ואיך לנהוג, ובכלל מה מותר ומה אסור. ולמלכה יש אף מוזר המשנה מפעם לפעם את צבעו — פעם הוא ירוק ופעם אדום — וצבעו של האף חייב לשלוט אותו יום בממלכה כולה. עוזרים למלכה בשילטונה ביתה הנסיכה, ובעיקר התליין, המוכן בכל רגע להניף בשמחה את גרזנו ולכרות את ראשו של כל אדם המעז להפר ולו במשהו את אחד החוקים והצווים של המלכה, או אפילו רק להביע באופן חופשי את דעתו. אזרחי הממלכה, וביניהם גם המלך בכבודו ובעצמו, אינם שבעי-רצון מדרך השלטון הזאת, אבל הם אינם מעיזים להתקומם או למחות. לכל היותר הם רוטנים חרש.

אל הממלכה הזאת מגיע טומי הנער. הוא בא לכאן מתוך כוונות טובות וידידותיות, אבל מכיוון שהוא בא מארץ אחרת, חופשית, החוקים ומנהגי העריצות השולטים בממלכה הזאת זרים לו, הוא מפר אותם וחיש מהר הוא מסתבך בצרות. אילו לא היה טומי נער ישר-דרך ודובר-אמת, שאינו רוצה ואינו יכול לשקר ולהעלים עין ממעשים של עריצות ורישעות, ודאי היה נחלץ מכל צרותיו. אבל הוא אינו כזה ולכן הוא ניזרק אל הצינוק שבבית-הכלא ואף עומדים להוציא אותו להורג. אבל תודות לצירוף מוזר של מקרים מתהפך הכל ולובש פנים אחרות:

טומי יוצא לחופש, המלכה משנה את דרכיה, התליין מורד מגדולתו, חסל סדר האף, ואזרחי הממלכה טועמים בזכותו של טומי את טעמה המתוק של החירות. נתעכב על הנקודות העיקריות, הנראות לנו כחשובות ביותר לשיחת ההכנה: (לאחר הביקור בתיאטרון טוב שתיערך שיחת סיכום, או שתבוצענה פעילויות שונות, אותן נמנה בשולי החוברת).

מיהו טומי-תם ?

טומי — אורח בממלכה רודנית, שמרזזה עיר אירופית. זמנה, המרומז בעזרת התפאורה והתלבושות — והרי אלה הם מאמצעי התיאטרון להכריז על עיתוי העלילה ומקומה — אי אז בימי-הביניים (לקטנים שבילדים ייאמר: לפני הרבה-הרבה שנים. או: לפני מאות בשנים).

טומי הוא ילד. הרשעות, שבה הוא נלחם, אף היא 'ילדית'. היא מצטיירת בעזרת אמצעים היתוליים-דמיוניים: סדר-החיים בממלכה נקבע על פי צבע-אפה (המתחלף) של המלכה; עם לכתה לישון — חייבת כל הממלכה לנום את שנתה (או להתכחש לעירותה). על בואו של יום חדש מוכרז רק לאחר שהמלכה סיימה את תהליך פקחת עיניה. זהו טכס מסורבל ומגוחך כשלעצמו.

טומי, הילד הזר, והוא תם — וזהו הנשק הסודי שלו. לו היה מורד-במלכות בודעין, היה אולי נכשל. הוא אינו לוחם-חירות פאתטי-מושבע ומוצהר. יש בו משהו משל החייל האמיץ שוויק. הוא — בפשטות שאינה מכירה בגדולת עצמה — אומר מה שבלבו („מילים עירומות“, כהגדרת הכובסת). ניסוחיו — תמימים ועמקותם שופעת מאליה („אצלנו זה אחרת. בוקר זה בוקר וערב זה ערב, וכל אחד חופשי לחשוב כך או אחרת“).

לעצמאותו של טומי שותפים שלושה, שאינם יכולים לסייע לו במאום, והם:

התרנגול: בעל-חיים, שאינו כפוף לחוקים, שחקקו בני-אדם, אלא לתכתיבי הטבע בלבד (ועל כן, אצלו 'בוקר זה בוקר'). אין הוא לוחם ואינו מודע על השיעבוד.

הכובסת: עובדת בפרך, מנקה את צניפי המלכות, את המחלצות ואת הגלימות בלא מנוחה. היא יכולה להלבין הכל („כמו ירח“). אך קצרה ידה בדבר אחר: „אך איך אלבין גם את הריח / אשר נודף מן המלכות?“

הכובסת מבינה, כי ריח הרודנות אינו נעים, כי בשעבוד — מחנק. אישה פשוטה היא, וחושים בריאים לה. המשרת מכנה אותה „דובשנית“, אך לבה אינו פנוי למהתלות. היא מרירה, וצחוקה מר („זו לא מדינה. זה צחוק. צינוק.“); אך היא רק מורדת-בכוח. המלך: בעלה הנדכא, הלא נחשב, הזר, של המלכה. הוא זקוק לזמן ולעידוד. הודות לטומי, הוא מתפתח. הוא הופך מסמל הכניעה לגבר בעל גאווה עצמית. תחילה עצמאות-רבחיתוליה, ואינה יכולה לסייע לטומי בשלבי המאבק לחירות.

טומי הוא אפוא בודד, הוא גם תמים מאוד; אינו מבין, למשל, שיש לשלם בכסף תמורת טובות-הנאה; אינו יודע, שאי-אפשר לקבל עוגה בלי גולדן. הוא, הזר — רעב ואינו מכיר את השפה, אינו מכיר את המטבע המקומי, אך הוא יודע את האמת. טומי מיטיב לשמוע. הוא היחיד השומע זעקות הנסיכה. לכך יש „תירוץ“; אזניו ארוכות. לאנשי הממלכה אזנים קטנות.

בכח התמימות והאמת ישנה טומי את כל מערך החיים בממלכה. הוא — שליח הגורל. כעליסה בארץ-הפלאות, יפיל את כל מערך הקלפים הכוזבים של המלכה הרעה, אך הוא יעשה זאת בלא זעם ובלי כוונה.

טומי מצביע על ליקויים, משום שאומר אמת הוא כאותו ילד של אנדרסן („בגדי המלך החדשים“), המנסח בקול רם דברים, שהכל יודעים יפה ואינם מעיזים לומר.

המלכה היא פיקחת וחוששת מגילוי מסוג „המלך הוא עירום!“.

לפיכך היא זקוקה שדוקא טומי הזר יאשר את שיטותיה:

„מלכה: אתה רואה. הם אוהבים אותי והם מציינים לי. נכון?

בבקשה. אתה רואה?

טומי: לא. אני לא רואה.

מלכה: מה? למה אתה מתכוון?

טומי: אני רואה שהם פוחדים ממך.“

מאחר שאינו נכנע ואינו משתתק, נקלע טומי לסכנה גדולה (מוות בעריפה). הוא אינו יודע, ששליחי מצוה אינם ניזוקים, מה גם שאינו חש עצמו שליח-מצוה, ואיננו כזה. אך הוא ניצל, ועמו ניצלת הממלכה כולה בעזרת התכונה היפה היחידה, הקיימת אצל המלכה—אהבת אס. גם בשיא תהילתו, כשמציעים לו לבקש מלכות ומלוואה, אין טומי יוצא מתחום ילדיותו. המוטיבאציה שלו נשארת ילדית (לפיכך אינו מבקש לו מלוכה, אוצרות או יד נסיכה). הוא „רוצה עוגת תפוחים ועוגת אנוס ועוגת דובדבנים ועוגת דוממ-דמניות“. הוא היה ונשאר טומי-תם.

נני הם נתיני המלכה ?

על המלכה עצמה לא נרחיב את הדיבור. האגדות, שהילדים מכירים לרוב, הכשירו אותם לקראת פגישה עם הדמות. עלינו רק לזכור, כי מנקודת מבטנו כמבוגרים היא אדם אומלל בראשית המחזה: היא אינה אהובה על איש, אינה מתפקדת לא כמלכה ראויה לשמה, לא כאשת-איש, אף לא כאם-מחנכת. היא אהבת את ילדתה. בעזרת אהבה זו, ובעזרת טומי תיגאל ותיף בסוף המחזה. יש בכך אמונה עצומה בכוחו של הטוב.

אמונה זו חסרה לנתינים.

התליין: הוא נולד תליין וימות תליין מתוסכל. אין אנו מרחמים עליו הוא מבחיל. אין לו תקנה, משום שאינו מסוגל לראות ולחוש את הטוב. כוחו של הטוב בכך, שהוא גובר על תליינים. התליין להוט לתליות. להיטותו מגחיכה אותו. הוא דמות סטאטית שאינה מיתקנת ואינה משתנה.

הכרוז: סמל השעבוד הגמור. בניגוד לתליין, אין לו כל רצון משלו. הוא הד קולה של גברתו, המלכה. הוא גאה במעמדו (וזה המצחיק שבו) ואינו חכם.

הכובסת: כאמור, מורדת-בכח, מחכה לדחיפה לפעולה, היתה יכולה להיות מורדת. היא מטיבעה לוחמת בזוהמה, כובסת לכלוך, רוחשת שנאה לאי-נקיון.

המשרת: כל-כולו משרת (כשגברתו ישנה הוא אומר: „גו, בודאי שאני ישן עדיין, ועוד איך ישן“). עם זאת, הוא שונה מן הכרוז. בדרך כסויה מביע הוא מדי פעם תקוותו, שהימים הטובים, ימי הידידות והחיוך, עוד יחזרו. הוא אומר מתוך נוסטלגיה: „אם פעם היה אביב, הרי ייתכן ששוב יהיה אביב“. אמונה זו מסייעת לו לשמור על רוחו הטובה.

מוכר העוגות: הוא האזרח המסתדר בכל מצב ומתכופף לפני כל רוח. על כן איננו נשבר.

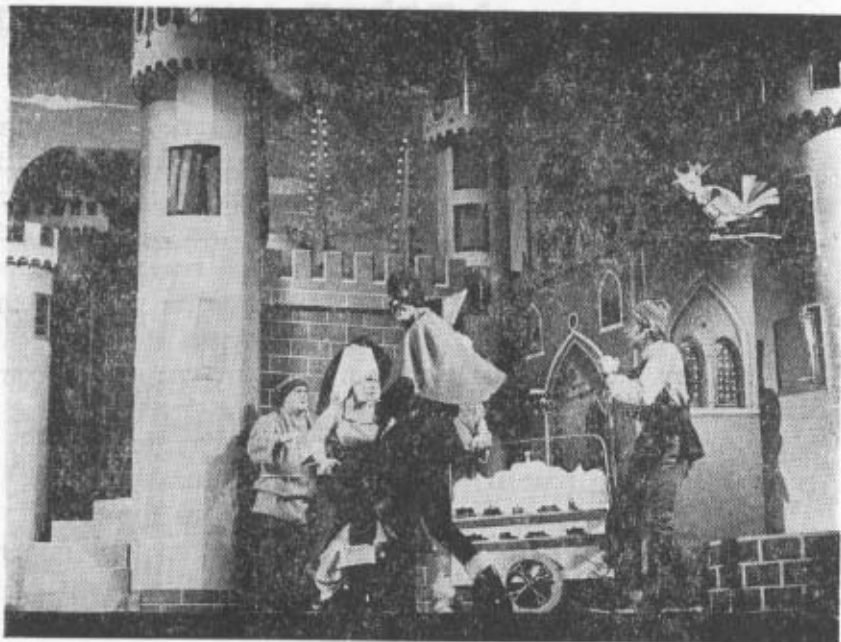
הוא מסתגל לקפריזות, לשרירות לבה של המלכה. הוא מקשה לבו כלפי טומי כשמתברר לו, שהנער חסר-פרוטה:

„המוכר: מצטער, אדוני הצעיר. אמרתי: גולדן. הפאני לא דומה לגולדן. ואתה לא דומה לנו. נקודה.“

עם זאת, הוא יודע להתאים עצמו גם לכובסת:

„חי ראשי, להשתגע. שום טיפה של חופש.“

יש בו מן הטוב: הוא מוכר עוגות טעימות, ולבסוף גם טומי זוכה בהן.

אפשר אפוא לחלק את הנתינים לשלש קבוצות:
— התליין והכרוז (עושי רצון המלכה ללא ערעור).
— הכובסת והמשרת (המתגעגעים על החירות).
— מוכר העוגות (המסוגל להתקיים בכל חברה ובכל מצב
לשביעות רצונו המלאה).

משפחת המלוכה: בצד המלכה, שעליה כבר דיברנו, חי בעלה, המלך
החוזר אל ערכיו ואל עצמו בעזרת טומי. יש הצדקה לפאסיביות
שלו: הוא זר. אין לו סמכויות.

מעניינת ביותר היא הנסיכה. היא מושפעת מאמה ומשמשת לה
בת-לויה ובת-קול. היא נערה מפונקת. כשטומי נמצא בכלא, היא
מתגרה בו ומתעללת בו. אבל דוקא באמצעותה מושג נצחון
הצדק. רק טומי, בעל העיניים הפקוחות, מסוגל לשמוע את קולה,
קול ילדה הזועקת לעזרה. הוא אינו נוטר לה, אלא מציל
אותה. הוא תם ויש בו יכולת של קשב.

הנסיכה לא התכוונה לעזור לטוב לנצח, אך הרי גם טומי לא
התכוון לכך. שני ילדים הם, וילדים מביאים ברכה לעולם בעצם היותם.

הצעות לפעילויות בכיתה לאחר ההצגה:

- א. שירה (בתפקידים): „הללו, הללו“ (שיר היום) ושיר החיפוש (אפשרי גם כמשחק בתנועות).
- ב. טיפול טכסטואלי בשידים באמצעות משחקי זכירה וחידות (פרטי נוף בחצר המלוכה ובסביבתה על פי שיר החיפוש (חורשה, שדרה, כיכר, נהר, חומה, אגם, סוכה שבגן וכו').
- ג. יצירת בדיחות בעזרת חריזה (ובדרך עקיפין: הבנת אמצעי זה בגוף המחזה).

הדוגמה הבולטת:

„טומי: מה יש לך שם, בעגלה?

המוכר: תם.

טומי: מה?! — — — תם?

המוכר: סתם תם. לא קר ולא חם.

טומי: הייתי רוצה לטעום משהו מהתם שיש לך שם.

המוכר: אין לי פה שום תם, תם“.

- ד. שיחה על לשון המחזה (גם בעזרת הדוגמה שלעיל). עמידה על לשון הילדים, השלטת ביצירה („איזה בוקר על ראשך?“). השוואה ללשונן של אגדות, המצוינות בספרי-הקריאה של ספריית בית הספר.
- ה. הפקת אמרות ופתגמים מן המחזה („יש משהו נפלא כשזר פוגש לפתע בור במקום זר“ — המלך לטומי), וכן: התאמת אמרות ופתגמים, שמחוץ לטכסט, אל רוח המחזה („אורח בא לרגע ורואה כל פגע“, „סוף טוב — הכל טוב“, „הטוב סופו לנצח“, וכו').
- ו. כיוור, ציור, תפירת תלבשות לבובות, הכנת אריגו נוף — בעקבות הרושם, שהשאירה ההצגה על הצופים הצעירים.
- ז. עריכת משפט זוטא לאחת מדמויות המחזה (לנסיכה, למשל).
- ח. שיחת חברה על ביקור בתיאטרון ועל התנהגות בעת הצגה.

פעם אדום ופעם ירוק!

איזו מין ממלכה,
שמולכת בה מלכה,
ויש אף למלכה,
זהאף משוגע!

פעם אדום ופעם ירוק!

יהאף הוא גדול,
והאף הוא הכל,
והוא צוו האופנה
כל ימות השנה

פעם אדום ופעם ירוק!

זה לב הבל וצחוק
שיש אף שהוא חוק,
שהוא דין והוא דת
ביום חול ושבת!

פעם אדום ופעם ירוק!

וחובה היא לשתוק,
ומוטב לא לצחוק!
כי יש דין ודיין,
וצינוק ותליין!

פעם אדום ופעם ירוק!

המלכה היא עריצה!

המלכה היא עריצה!

עריצה היא המלכה!

שגעונה שלה הוא חוק
ועל פיו חובה לנהוג,
שקר הוא אצלה אמת,
והצדק זהו חטא!

המלכה היא עריצה!

עריצה היא המלכה!

היא קובעת לנו איך,
מה ללבוש, איך לחייך,
מה אסור ומה מותר,
מה יפה ומכוער!

המלכה היא עריצה!

עריצה היא המלכה!

ואפשר לומר ש"לא",
להכחיש את כל כולו,
כי קשה להסתכן,
אבל האמת היא "כן!"

המלכה היא עריצה!

עריצה היא המלכה!

אבל בוא יבוא היום,
בלי ירוק ובלי אדום,
יום שבו נוכל לנשום,
גם בתכלת וכתום.

המלכה היא עריצה!

עריצה היא המלכה!

Handwritten musical notation on a grand staff. The top staff contains chords: C, C6, and CM7/9. The bottom staff contains bass notes. A circled letter 'A' is written above the staff. There are some handwritten notes and symbols like '13' and '12' above the first few measures.

Handwritten musical notation on a grand staff. The top staff contains chords: CM7/9, G7, and F6. The bottom staff contains bass notes. A circled letter 'B' is written above the staff. There are some handwritten notes and symbols like '1 8 10 12' and '1-2 3-4 5-6 7-8' below the staff.

Handwritten musical notation on a grand staff. The top staff contains the chord Am7. The bottom staff contains bass notes. There are some handwritten notes and symbols like '1-2 3-4 5-6 7-8' below the staff.

Handwritten musical notation on a grand staff. The top staff contains the chord Am7. The bottom staff contains bass notes.

Handwritten musical notation on a grand staff. The top staff contains the chord Am7. The bottom staff contains bass notes. There are some handwritten notes and symbols like '1. 2. 3.' and '14' above the staff.

שיר הכובסת

אני כובסת וכובסת
במי סבון ובבורית,
את הכביסה המלוכלכת,
את הכביסה המלכותית.
איי לי. איי לי לי!

עד שתלבין כמו ירח
משרוך הנעל ועד חוט
אך איך אלבין גם את הריח
אשר נודף מן המלכות?
איי לי. איי לי לי!

זה מעייף גם מייגע
כך לכבס ללא מנוחה,
צניפים, שמלות השד יודע,
של כל משפחת המלוכה.
איי לי. איי לי לי!

④ ב. ה. ה. ה. ה. ה.

Handwritten musical notation for the first system. The staff contains a treble clef, a key signature of one flat, and a 3/4 time signature. The melody consists of quarter notes. Chords indicated below the staff are Dm, Gm, Bb, A7, Dm, Gm, Bb. A 'RALL' marking is present under the A7 chord.

Handwritten musical notation for the second system. The staff contains a treble clef, a key signature of one flat, and a 3/4 time signature. The melody consists of quarter notes. Chords indicated below the staff are A7, Dm, Gm, Bb, A7, Bb, Gm.

Handwritten musical notation for the third system. The staff contains a treble clef, a key signature of one flat, and a 3/4 time signature. The melody consists of quarter notes. Chords indicated below the staff are Dm, Gm, Bb M7, A7, Bb, A7.

Handwritten musical notation for the fourth system. The staff contains a treble clef, a key signature of one flat, and a 3/4 time signature. The melody consists of quarter notes. Chords indicated below the staff are Dm, Gm, Bb M7, A7.

שיר הסיום

שירו הללו
את החום והסגול
שירו, הללו,
גם כתום וגם כחול
את זהב השיבולת
ואדום הכרבולת
הללו, הללו, הללו,

שירו הללו
תפוחים ואגסים
שירו הללו
צבעונים ונרקיסים
וחולצה משובצת
וגלימה מצויצת
הללו, הללו, הללו,

שירו, הללו,
כי מותר כבר לדבר
שירו, הללו,
כי נפלא הוא לזמר
את השיר והזמר
החוזרים עד אין גמר
הללו, הללו, הללו,

1117

SAMBA

F C F C F C F C Bb C7
e - b, a - f - ff - ic - d - m i - o - f - e - b, a - f -

Dm Gm A7 Bb C7 F
ff a - b - a - b, i - a - b, m i - s - a - b, a - e - a - f - i - c -

C7 F C7 Bb A7 Dm -
p3 a - b - a - b, a - b, - ff a - f - ff a - f - ff

האגודה לקידום תרבות התאטרון לילדים ולנוער

ת"א משרד החינוך והתרבות, בנק הדר דפנה שד' שאול המזך 39 - טל' 254122 שלוחות 204 ו-367

טוּמֵי תָם

- מאת - א. האריס
- נוסח עברי - יעקב שבתאי
- בימוי - אורנה פורת
- תפאורה ותלבושות - לידיה פינקוס גני
- אסיסטנטית לתפאורנית - רוני מירקין
- מוסיקה - דב זלצר
- תנועה - נורית כהן
- תאורה - קווין מקאליסטר
- מנהל ההצגה - חנוך רודיק
- עוזרת למנהל ההצגה - אורית שחר
- טומי תם - רפי טיילור
- המלכה - נורית כהן / שפיריה זכאי
- הנסיכה - מירי פביאן
- המלך - דודו דותן / דב רייזר
- השומר - אלי מנטבר
- התליין - דודיק סמדר
- הכרוז - גד קינר
- הנער - פולי רשף
- הכובסת - גבריאלה אוהד
- מוכר העוגות - אבי לוינטוב
- המשרת - ניסן יתיר
- נגנים - פסנתר חשמלי - דב אהרוני
- כלי הקשה - עמוס מרוז
- כלי נשיפה - דוד זייטלובסקי

— אורנה פורת
— גרשון בילו
— מלכה בר שדה
— רפי כהן

מנהלת אמנותית
מנהל אדמיניסטרטיבי
מוזכירת האגודה
מנהל ארגון הצגות

צוות טכני

— גרשון בילו
— טניאל
— זאב הלפרין, מאיר כהן
— בובי יעקב
— עליזה גורדון
— ברטה קוורטץ
— בלנקה ביטל
— סטודיו G
— יעקב אגור

מנהל ייצור
תפעול טכני
בנין תפאורה
צביעת התפאורה
אחראית למלתחה
תפירת תלבושות
כובעים
תכניה
צילום

